

The newest phenomena and tendencies in the language syntax of Ukrainian newspaper periodicals

Найновіші явища і тенденції у синтаксисі мови української газетної періодики

Zavalniuk Inna
Завальнюк Інна

The article describes new phenomena and tendencies in the functioning of the major units of syntax in the language of Ukrainian press which are caused by the multidirectional transformations in the Ukrainian society, the subjective intentions of the speaker and the needs of public communication. The tendency to increase expressiveness and evaluation of syntactical structures is outlined, and the major syntactical models transposed from spoken syntax are analyzed. The dependence of the choice and structuring of syntactical units of the Ukrainian newspaper language on the communicative and pragmatic needs of the author and the reader is demonstrated with the help of the latest illustrative material, and the stylistic specificity of the research structures is clarified.

Keywords: new phenomenon, tendency, syntactical unit of spoken syntax, expressiveness, language of the Ukrainian press.

Останнім часом українське суспільство зазнає глобальних трансформацій у сфері політики, економіки, правочинства, банківської системи тощо. Відбувається оновлення демократичної влади, ухвалено низку реформаторських законів, стають відчутними результати реформ, розпочатих у попередні роки. Рішучі кроки вперед, проблеми росту молоді демократії, неприпустиме зволікання з принциповими рішеннями щільно переплетені. Динамічно розвиваються традиційні засоби масової інформації – друковані видання, радіо, телебачення, поширюється Інтернет, сприяючи створенню єдиного інформаційного простору, який миттєво реагує на оновлення, модифікацію, перетворення різноаспектних життєвих реалій.

На сферу масової комунікації, що є особливим віртуальним середовищем, яке постало як сукупність медіапотоків, припадає сьогодні основний обсяг використання мови: відбуваються кардинальні зміни на всіх мовних рівнях, зазнають модифікації процеси вживання слів, оновлюються реченнєві структури. У ролі базового компонента мови засобів масової інформації виступає сучасна преса як найстаріший і

найдоступніший засіб мас-медіа, у якому склалися і формувалися основні стилістичні прийоми та засоби, характерні для мови масової комунікації загалом.

У другому десятиріччі XXI ст. українські газетні контексти стають дедалі більше комунікативно й прагматично зорієнтованими, оскільки журналісти прагнуть не лише інформувати, а й впливати на читацьку аудиторію через переконання, навіювання, емоційне «втягування». Поширення розмовної стихії, поглиблення явищ експресії та оцінності, посилення впливу особистісного чинника, стилістична багатогранність, інтертекстуальність, інтимізація й діалогізація викладу стають тенденційними ознаками мови сучасної української преси.

Нові трансформаційні процеси в українському суспільстві, як-от: створення Національного антикорупційного бюро, запровадження електронного декларування, проведення податкової реформи, реформ судочинства, державного контролю, децентралізації, правоохоронних органів, оздоровлення банківської системи, створення системи електронних закупівель ProZorro, українізація ефіру та книжкового ринку тощо, істотно впливають на тематику, зміст і мовне оформлення публікацій в українських газетах сьогодення. Читач потребує не лише інформації з означених питань, а й коментарів, зіставлень, паралелей, закликів до спільних дій, міркувань. В арсеналі журналіста задля цього – низка різнорівневих мовних засобів, серед яких чільне місце посідають синтаксичні.

Синтаксис мови українських газет початку XXI ст. досліджено досить повно: описано фігури експресивного синтаксису, передусім явища парцеляції [9; 6; 7; 4], проаналізовано інфраструктуру речень публіцистичного стилю та явища еліпсису в ньому [2; 1], а також здійснено комплексний аналіз синтаксичних одиниць [5]. Проте зміни в українському синтаксисі тривають, що зафіксовано в публіцистичних текстах. Синтаксичні засоби зазнають трансформацій, розчленувань, компресії, актуалізації одних із них і пасивізації інших, що й потребує аналізу.

Як засвідчує обстежений матеріал, істотні зміни відбулися в семантичному наповненні головних членів речення. Переважне вживання на шпальтах газет попереднього десятиріччя в ролі підметів номінацій політичних, партійних об'єднань, блоків, що особливо активізувалися в українському політикумі перед проведенням парламентських виборів,

заступилося назвами установ, органів влади, комітетів, посад, професій, учасників військових дій, розробників проектів, ініціаторів реформ, користувачів послуг, найменуваннями дій, процесів, що постали недавно і зумовлені соціально-економічними й політичними перетвореннями в українському суспільстві. Пор.: **Верховна Рада** ухвалила «людиноцентричний» держбюджет на 2017 рік (Голос України, 22.12.2016, с. 2); **Національне антикорупційне бюро України** за рік повернуло до державного бюджету понад 100 мільйонів гривень (Голос України, 23.12.2016, с. 2); **ІТ-юрист** має чітко розбиратися у специфічних правовідносинах, що виникають при створенні складних об'єктів... (Голос України, 22.12.2016, с. 4); **Поліція** через півтора року після появи на вулицях Києва перших патрульних почала втрачати довіру громадян (Дзеркало тижня, 29.12.2016, с. 2); **Аграрії** отримають гроші від держави (Голос України, 23.12.2016, с. 2); **Житло** отримали переважно **учасники АТО** (Голос України, 21.12.2016, с. 2); **Автори проекту** відсилають нас до досвіду американської *public school* (Голос України, 20.12.2016, с. 3); **Клієнти «Приватбанку»** не матимуть проблем із доступом до своїх коштів... (Голос України, 20.12.2016, с. 1); **Декомунізація** – як кістка в горлі (Україна молода, 24.11.2016, с. 2); **Націоналізація** – це не банкрутство (Голос України, 20.12.2016, с. 9).

Помітно, що власні назви в ролі підмета дедалі частіше набувають метонімізованого вияву, пор.: **Японія** скуштує української їжі (Україна молода, 29.11.2016, с. 9); **Узбекистан** зробив вибір (Голос України, 07.12.2016, с. 7); **Австрія** обрала президента (Голос України, 07.12.2016, с. 7); **Ізраїль** образився... (Україна молода, 27.12.2016, с. 9). Такі заголовки не лише нові, типові для сучасного газетного контексту, вони слугують стилістичними маркерами експресивної оцінки – урочистості, піднесеності, невимушеності, влучності.

Домінантною в синтаксисі української газетної мови другого десятиріччя ХХІ ст. постає тенденція до посилення експресивності й оцінності синтаксичних структур. У її реалізації основним слугує чинник адресата (читача), який зумовлює моделювання комунікативних намірів адресанта (автора, журналіста), переорієнтацію усталених апеляцій з розумових характеристик до почуттєвих, із документальних тем до актуальних, із звичайного нейтрального подання інформації до швидкого, експресивного тощо. Почуття, складний спектр емоційних станів, а також інтенцій

комунікантів починають відігравати особливу роль в організації синтаксичних явищ [5, с. 9].

Згадана тенденція проступає сьогодні дедалі зриміше. На тлі типізованих конструкцій експресивно-оцінні виокремлюються своїм особливим стилістичним забарвленням. Їхнє призначення – слугувати засобом оживлення, окраси мови [8, с. 172-173]. Такими є, наприклад, інтертекстуальні заголовки: *Сімнадцять миттєвостей весни 2016-го* (Україна молода, 30-31.12.2016, с. 5), пор. відомий кінофільм «Сімнадцять миттєвостей весни», відзнятий за однойменним романом Юліана Семенова; *Що рік минулий нам приніс?* (Голос України, 04.01.2017, с. 1), пор. слова з веснянки «Ой весна, весна – днем красна, що ж ти, весно, принесла?»; *Тричі являлася любов* (Україна молода, 28.12.2016, с. 12), пор. поезію Івана Франка «Тричі мені являлася любов»; *Обізвався старий біб* (Україна молода, 27.12.2016, с. 5), пор. рядок з української народної пісні «Ходить гарбуз по городу»; а також стилістично марковані, метафоризовані заголовки: *Амазонки сучасного прикордоння* (Голос України, 31.12.2016, с. 6); *Карусель бажань* (Україна молода, 30-31.12.2016, с. 1); *Рік витривалих і незворушних* (Україна молода, 28.12.2016, с. 11); *Поки не виплакали буриштинові сльози...* (Україна молода, 23-24.12.2016, с. 5).

Тяжіння мови сучасної української преси до експресії спричиняє поширення в ній конструкцій, транспонованих із розмовного синтаксису. Умовно їх можна поділити на дві групи: 1) ті, що демонструють експліцитну специфіку усного синтаксису; 2) ті, що репрезентують його імпліцитну специфіку. Для експліцитних тенденцій важливими є такі суб'єктивні характеристики розмовного мовлення, як спонтанність й ефективність усного спілкування; для імпліцитних – ситуативність і діалогічність, які мають об'єктивний характер в усному спілкуванні.

З-поміж синтаксичних конструкцій першої групи найактивніше функціонують парцельовані й вставлені одиниці.

Прагнення завойовувати ширшу читацьку аудиторію сприяє активному введенню до інформаційного контексту парцельованих обставин як компонентів, здатних актуалізовувати часові, причинові, цільові, умовні та інші характеристики. Напр.: *Погасили зарплатну заборгованість. Після перевірки* (Голос України, 23.12.2016, с. 1); *Держава зайшла в «Приват», тому що не могла не зайти. І коли настане час виходити з нього, нехай зробить це чесно. Для різноманітності*

(Дзеркало тижня, 24.12.2016, с. 7). Виокремлені обставини є відносними кваліфікаторами дій, актуалізованими спонтанно, ситуативно, з особливою експресією.

Більшої сили емоційного впливу на реципієнта журналісти досягають сьогодні повторенням одного з елементів базової частини в парцельованій підрядній частині, залежний статус якої стає помітнішим, напр.: *У цьому колі я знайшов людей, чиї цінності й інтереси збігаються з моїми. Людей, які вселяють у мене впевненість* (Дзеркало тижня, 24.12.2016, с. 11). Слугуючи засобом експресивного виокремлення, таке повторення сприяє виконанню важливих синтаксичних і стилістичних функцій, передусім комунікативно-прагматичної та емоційно-впливової.

Помітна також тенденція до активізації складнопідрядних багатокomпонентних речень, які виявляють здатність до парцелювання. Найпоширенішою є однорідна супідрядна парцеляція, коли парцелюються однотипні підрядні частини, що стосуються спільної головної: *Можна нескінченно говорити, що банкам час відновлювати кредитування. Що економіка України припинила падіння. Що зовнішня фінансова допомога нам більше не потрібна* (Дзеркало тижня, 17.12.2016, с. 7).

Новим явищем у використанні вставлених одиниць на шпальтах сучасної української преси є специфічне винесення їх за межі основного речення, що, на нашу думку, спричинене прагненням авторів публікацій спрощувати виклад, зменшуючи обсяг речення, не розчленовувати зміст, зберігати його структурну й семантичну цілісність, а також нівелювати стилістичне забарвлення тексту, бо, як цілком слушно зазначає П. С. Дудик, «з усіх можливих позицій вставленості в структурі основного речення найбільш нейтралізуючою чи нейтральною виступає її кінцева позиція» [3, с. 214-215]. Зазвичай такі вставлені речення мають форму простого речення, напр.: *Навіть у високодохідному газовидобутку складно знайти компанію, яку можна віднести до справді зарубіжного капіталу. (Людей обізнаних навряд чи введе в оману наявність іноземців у наглядових радах деяких подібних компаній)* (Дзеркало тижня, 08.10.2016, с. 8); *Львів може стати першим в Україні великим містом, у якому з'явиться канатна дорога. (Підйомники є у Криму: в Ялті і ближче до Алупки, біля підніжжя гори Ай-Петрі; а також уже чисельні порівняно нові – у Карпатах)* (Україна молода, 21.12.2016, с. 3).

Простежуємо також дедалі активніше використання в сучасних українських газетних текстах вставлених конструкцій, які містять

емоційну авторську оцінку висловленого в базовому реченні. Такі конструкції вирізняє високий ступінь впливу, бо, передаючи емоційний стан автора, експресію його почуттів, вони спричиняють емоційний відгук у читача. Пор.: *Починаючи з 14 грудня освітянська спільнота просто гуде (почитайте сторінки в соцмережах!)* (Голос України, 20.12.2016, с. 3); *Там бачили літаки з усього світу (недарма майже всі вулиці міста носять імена знаменитих пілотів!), але на АН-225 вийшло подивитися все місцеве населення* (Дзеркало тижня, 15.10.2016, с. 3).

3-поміж синтаксичних структур, які репрезентують імпліцитну специфіку усного синтаксису, активізацією вирізняються неповні еліптичні речення, діалогічні побудови «питання – відповідь», заголовкові структури, побудовані за моделлю «констатація – питання».

Найтиповішими в сучасній українській газетній мові є неповні конструкції з еліпсисом присудка. Вони відчутно динамізують мову, слугують ознакою її природності, засобом наближення газетного викладу до усно-розмовного. Пор.: *Серед пріоритетів – ситуація на Донбасі* (Голос України, 10.12.2016, с. 3); *Учасникам АТО – гроші на житло!* (Голос України, 21.12.2016, с. 1); *На черзі – альтернативне житло* (Голос України, 17.12.2016, с. 8); *Під ялинку – держкошторис* (Голос України, 20.12.2016, с. 1); *На Театральний майдан – з ковзанами* (Голос України, 17.12.2016, с. 7); *Усі в парк!* (Голос України, 27.12.2016, с. 5). Еліпсис дієслова руху в таких синтаксичних структурах виконує експресивно-видільну функцію, суть якої полягає у виокремленні обставин дії як комунікативно важливих компонентів і в увиразненні стрімкості, швидкості реалізації самої дії.

Українські журналісти сьогодні зорієнтовані не на стереотип, а на індивідуалізацію власного вираження. Саме тому активним елементом їхнього авторського монологу в сучасних газетних текстах слугує конструкція «питання – відповідь», що утворює симбіозну композиційну єдність. Її особливість полягає в тому, що автор ставить питання і сам на них відповідає, напр.: *Чим відрізняється чинний список від двох попередніх? Дрібничками, які призводять до великих наслідків* (Дзеркало тижня, 29.12.2016, с. 6); *Невдячні, скажете ви? Нещасні, скажу я* (Дзеркало тижня, 10.12.2016, с. 13); *Китай купив найбільший корабель, а тепер і найбільший літак. Для чого? Перевозити нам гуманітарну допомогу? Допомогти Україні виборсатися з кризової ями? Додати нам впевненості в протистоянні з Росією? Звичайно, китайці – народ*

обраний і великий, але, здається, альтруїзм не є пріоритетним мотивом його дій, особливо, коли він щось купує (Дзеркало тижня, 15.10.2016, с. 3).

Конструкції «питання – відповідь» є виразником авторської модальності, дієвим емоційно-експресивним засобом. Така форма викладу матеріалу прийшла до нас із розмовного синтаксису ще на початку ХХ ст. [10, с. 107] і почала широко використовуватися в публіцистиці для «пожвавлення розповіді й надання їй більшої сили впливу на читача» [11, с. 52].

На зміну питальним реченням, які донедавна активно використовувалися в ролі газетних заголовків [5, с. 185-186], прийшли заголовки, побудовані за моделлю «констатація – питання». Пунктуаційно вони можуть розділятися крапкою як два простих речення чи двокрапкою як частини безсполучникового складного речення, пор.: *Хоч круть, хоч верть, а платити громадянам. **То що й у кого зросте?*** (Голос України, 13.12.2016, с. 12); *Перемогли дружба і здоровий глузд. **Питання закрито?*** *З гарячими джерелами не склалося. **А з островами?*** (Голос України, 17.12.2016, с. 9); *Трагедія в Княжичах: **хто винен у загибелі правоохоронців?*** (Голос України, 07.12.2016, с. 16); *Вулиця Рєпіна: **бути чи не бути?*** (Дзеркало тижня, 29.12.2016, с. 16). Вони виразно рекламні, експресивні, вносять розмовний струмінь у публіцистичний виклад.

Одним із найновіших явищ, зафіксованих у мові українських газет, є видозміна донедавна активно використовуваного композиційно-стилістичного прийому обрамлення: наразі його нерідко зреалізовують іноземною мовою, що інтригує, спонукає до прочитання. Зокрема, у газеті «Дзеркало тижня» (29.12.2016, с. 1-2) вміщено статтю Олександра Макарова із заголовком «Future Indefinite». В ендингу цієї публікації журналіст констатує: *«Майбутнє ніколи не визначене, а сьогодні – особливо. Ми взагалі живемо не в теперішньому тривалому (Present Continuous) або, вже тим більше, не в теперішньому доконаному (Present Perfect), а саме в теперішньому невизначеному (Present Indefinite) часі. І таким самим невизначеним, навіть занадто, є наше найближче майбутнє»* (с. 2). Таке незвичне обрамлення, цікаве витлумачення зашифрованого для загалу іншомовного заголовку посилює емоційність і виразність повідомлення, поглиблює філософію викладу, збільшує силу його впливу на читача.

Отже, мова української преси початку ХХІ ст. постає оновленим феноменом у контексті національної культури, а її синтаксис – стилістично потужним і самобутнім. Зміни й тенденції, що актуалізувалися в

синтаксисі сучасної української газетної мови під впливом соціальних, комунікативно-прагматичних і власне-мовних чинників, посприяли посиленню експресії синтаксичних одиниць, залученню до широкого вжитку конструкцій розмовного синтаксису, оновленню композиційних та функціонально-стилістичних прийомів подання матеріалу.

Список використаних джерел:

1. Богатько В. В. Явища еліпсису в мові сучасної української публіцистики: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / Богатько Валентина Василівна. – Вінниця, 2005. – 176 с.
2. Грицина В. І. Інфраструктура речень публіцистичного стилю: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / Грицина Валентина Іванівна. – Кривий Ріг, 2002. – 171 с.
3. Дудик П. С. Просте ускладнене речення: [навч. посіб.] / П.С. Дудик. – Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2002. – 335 с.
4. Івкова Н. М. Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / Івкова Наталія Миколаївна. – Горлівка, 2007. – 218 с.
5. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти: [монографія] / І. Я. Завальнюк. – Вінниця: Нова Книга, 2009. – 400 с.
6. Конюхова Л. І. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / Конюхова Любов Іванівна. – Львів, 1999. – 174 с.
7. Конопленко Н. А. Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / Конопленко Наталія Анатоліївна. – Донецьк, 2007. – 186 с.
8. Крылова О. А. Лингвистическая стилистика: [в 2 кн.] / О. А. Крылова. – М.: Высш. школа, 2006. – Кн. 1. Теория. – 319 с.
9. Марич С. М. Парцеллированные конструкции в современном украинском литературном языке: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (укр. язык)» / С. М. Марич. – К., 1988. – 31 с.
10. Сиротинина О. Б. Некоторые жанрово-стилистические изменения советской публицистики / О. Б. Сиротинина // Развитие функциональных стилей современного русского языка. – М.: Наука, 1968. – С. 101–125.

11. Швец А.В. Разговорные конструкции в языке газет / А. В. Швец. – К.: Изд-во Киевск. ун-та, 1971. – 95 с.